

مبانی روش تدریس داستان‌های قرآنی

داستان‌گویی، قواعد و تعاریفی دارد که در منابع مربوط، به تفصیل بیان شده است. در این بخش در مقام بیان این قواعد و تعاریف نیستیم؛ بلکه در این جا کلیاتی را که در بیان داستان‌های قرآنی برای دانش‌آموزان، باید به آن‌ها توجه شود، متذکر می‌شویم.

سرچشمه‌ی اصلی بیش‌تر قصه‌های دینی؛ قرآن و سایر کتاب‌های مقدّس است، هر چند که در طول تاریخ مطالب بسیاری بر آن‌ها افزوده شده است.

قرآن می‌فرماید: این چنین اخبار پیشینیان را بر تو حکایت می‌کنیم^۱؛ و یا در آیه‌ی دیگری می‌فرماید: این داستان را حکایت کن تا اندیشه کنند^۲.

هر چند قصه‌های قرآنی با قصه و داستان مصطلح، مشترکات و تفاوت‌هایی دارد، ولی می‌توان برای داستان‌گویی انواع قصه‌ها، ارکانی را به شرح زیر در نظر گرفت.

الف – گوینده‌ی داستان (معلم)

ب – متن داستان

ج – مخاطب (دانش‌آموز)

د – شرایط زمان و مکان بیان داستان

ه – شیوه‌های بیان داستان

شرح کامل هر یک از ارکان فوق، از موضوع اصلی این کتاب خارج است، ولی توضیح مختصری درباره‌ی هر یک از آن‌ها مفید است^۳.

الف – گوینده‌ی داستان (معلم)

معلم یکی از ارکان اصلی در فرایند یاددهی – یادگیری و مهم‌ترین عامل در تأثیر داستان بر دانش‌آموزان است. از این‌رو، معلم باید پیش از بیان داستان به موارد زیر توجه داشته باشد.

۱- آشنایی با مسائل روان‌شناسی تربیتی و رشد دانش‌آموزان: آشنایی با این مسائل

به معلم کمک می‌کند تا بداند چه بخش‌هایی از داستان را برای دانش‌آموزان هر یک از پایه‌های تحصیلی با تأکید و پرداخت بیش‌تری بیان کند و از چه بخش‌هایی سریع‌تر بگذرد. هم‌چنین اگر

۱- طه، ۹۹. ۲- اعراف، ۱۷۶.

۳- برای آشنایی بیش‌تر با تعریف، قواعد و ویژگی‌های داستان و داستان‌گویی به کتاب‌های زیر مراجعه کنید.

- ادبیات کودکان و نوجوانان، مؤلف: مصطفی رحماندوست، کتاب درسی تربیت معلم، کد ۶۰۱۵.

- الفبای قصه‌نویسی، محمدرضا سرشار (رهگذر).

بخواهد علاوه بر داستان‌های کتاب درسی، از خارج از کتاب برای دانش‌آموزان داستانی بگوید، داستان را با ملاک‌های بهتر و مناسب‌تری انتخاب خواهد کرد.

۲- آشنایی با سطح و نوع واژگان پایه: گنجینه‌ی لغات و واژگان دانش‌آموزان به‌ویژه در پایه‌های اولیه‌ی تحصیلی مختلف است. از این‌رو، بیان داستان در هر پایه، باید به زبان دانش‌آموزان آن پایه نزدیک باشد. گاهی دانش‌آموزان معنای واژه‌ای را نمی‌دانند و گاهی نیز برای یک معنا در پایه‌های مختلف از واژگان متفاوتی استفاده می‌کنند؛ مثلاً، واژه‌ی «مامان» برای دانش‌آموزان پایه‌ی اول و واژه‌ی «مادر» برای دانش‌آموزان پایه‌های چهارم و پنجم مناسب‌تر و مأنوس‌تر است. در بیان داستان و به کارگیری واژه‌ها، عبارات و جملات، باید به گنجینه‌ی واژگان و دایره‌ی فهم و ادراک کودک توجه شود.

چون که با کودک سر و کارت فتاد بس زبان کودکی باید گشاد

۳- تسلط بر متن داستان: بیان داستان‌های قرآنی نیازمند دقت خاصی است؛ به‌ویژه از آن‌جا که معمولاً این داستان‌ها با برخی مسائل جانبی و پیرایه‌هایی در فرهنگ جامعه رایج است؛ باید سعی شود با تسلط کامل بر متن داستان، تنها به بیان آن‌چه در کتاب آمده است بسنده کرد. تذکر این مطلب ضروری است که تأکید بر بیان دقیق داستان به معنای پرهیز از فضاسازی‌های مناسب و خلاقیت در بیان داستان نیست؛ بلکه معلم باید با خلاقیت خویش، داستان را با جذابیت برای دانش‌آموزان تعریف کند.

در صورتی که معلم بتواند پیش از بیان داستان در کلاس، نحوه‌ی بیان خود را ضبط کند و با گوش دادن آن، ضعف خود را کشف و رفع نماید، بسیار اقدام مفیدی است. اگر این تمرین برای چند داستان عمل شود، مهارت لازم برای بیان داستان به دست خواهد آمد.

۴- آشنایی با فرهنگ و آداب و رسوم مخاطبان: آشنایی معلم با فرهنگ خاص دانش‌آموزان اعم از آداب و رسوم، گویش محلی و ... نقش بسزایی در نحوه‌ی بیان و تأثیر داستان برایشان دارد. در صورتی که بیان داستان با گویش محلی یا زبان مادری همراه با اصطلاحات رایج در فرهنگ محلی برای دانش‌آموزان شیرین‌تر و جذاب‌تر باشد و این موضوع با مقررات آموزش و پرورش مغایرت نداشته باشد، می‌توان از این شیوه بهره جست. بدین ترتیب دانش‌آموزان با موضوع داستان ارتباط عاطفی بیش‌تری پیدا می‌کنند و مفاهیم داستان را بیش‌تر و بهتر درک خواهند کرد.

۵- ایجاد انگیزه: پیش از بیان داستان باید با ایجاد انگیزه در مخاطب، علاقه‌ی او را به شنیدن داستان افزایش داد. ایجاد انگیزه، دستورالعمل یا چارچوب خاصی ندارد و بهتر است با

استفاده از وقایعی که در اطراف دانش آموز اتفاق می افتد و برای آن‌ها جالب یا پرسش برانگیز است، زمینه‌ی بیان داستان را فراهم کرد. برای مثال، می‌توان با پرسش و پاسخ از دانش‌آموزان درباره‌ی برادر یا خواهر خردسالشان، آن‌ها را به ظرافت‌ها، زیبایی‌ها و نیازهای نوزادان آشنا کرد و گفت آیا شما سراغ دارید که مادری مجبور شود نوزاد خود را از خود جدا کند و به این ترتیب آن‌ها را برای شنیدن داستان کودکی حضرت موسی - علیه السلام - آماده کرد.

۶- پرهیز از تکیه کلام و رفتارهای تکراری: در بیان داستان باید از هرگونه رفتاری که موجب اختلال در دقت دانش‌آموزان می‌شود، پرهیز کرد. معلم باید داستان را آرام و رسا، زیبا و جذاب تعریف کند و از توضیحات اضافی و غیرضروری به‌ویژه تکیه کلام و انجام رفتارهای تکراری (تیک عصبی) بپرهیزد.

۷- برقراری ارتباط‌های کلامی و غیرکلامی دو سویه: برقراری ارتباط دو سویه از طریق پرسش و پاسخ بین معلم و دانش‌آموزان، نگاه‌های عاطفی به همه‌ی دانش‌آموزان و نه فقط برخی از آن‌ها، گرفتن تأییدهای ضمنی به صورت کلامی یا غیرکلامی از دانش‌آموزان و سایر شیوه‌های ارتباطی مناسب، فضای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری بهتری را برای فهم داستان و لذت بردن از آن فراهم می‌آورد.

۸- انتخاب بهترین شیوه‌ی بیان داستان: معلم با توجه به محتوای داستان، از میان شیوه‌های گوناگون بیان داستان، یکی یا ترکیبی از آن‌ها را انتخاب و اجرا می‌کند. با انواع این شیوه‌ها در قسمت‌های بعدی بیش‌تر آشنا می‌شویم.

۹- معرفی کتاب‌های داستانی مناسب: می‌توان با معرفی کتاب‌های کمک آموزشی به ویژه کتاب‌های داستانی به دانش‌آموزان، زمینه‌ی گسترش اطلاعات و تعمیق علاقه و انس دانش‌آموزان با موضوعات قرآنی را فراهم آورد.

۱۰- تهیه‌ی وسایل کمک آموزشی: بسیار مناسب است در صورت امکان برای بیان داستان از یک یا چند وسیله‌ی کمک آموزشی بهره جست. این وسایل می‌تواند یک تصویر، نقاشی، پوستر و عکس ساده یا فیلم، نوار صوتی، CDهای مناسب و ... باشد. برای برخی از داستان‌های قرآنی، فیلم‌های مناسبی تولید شده است. در صورت دسترسی به آن‌ها و امکان پخش فیلم برای دانش‌آموزان، می‌توان فضای متنوع و جذابی برای ایشان فراهم کرد.

ب — متن داستان

همه‌ی انسان‌ها به‌ویژه کودکان، به علت کنجکاوی و علاقه‌ی به دانستن، تمایل زیادی به شنیدن داستان دارند. از این‌رو، می‌توان بسیاری از مفاهیم و پیام‌های اخلاقی و تربیتی را به‌طور غیرمستقیم از طریق داستان به آنان آموخت.

خوش‌تر آن باشد که سرّ دلبران گفته‌آید در حدیث دیگران

هر چند داستان‌های قرآن کریم از واقعیت برخوردار است و این ویژگی در سایر آثار تربیتی و ادبی کمتر وجود دارد، ولی بهره‌گیری از داستان در همه‌ی متون ماندگار تربیتی و ادبی اعم از کتب آسمانی و بشری بسیار متداول است.

همان‌طور که کودکان و نوجوانان به مراتب بیش از بزرگ‌ترها به شنیدن داستان علاقه‌مند هستند، به همان میزان نیز زودتر و بیش‌تر تحت تأثیر ماجراها و شخصیت‌های داستان قرار گرفته و با همانندسازی از شخصیت‌های مثبت داستان نقش می‌پذیرند.

با توجه به آثار تربیتی و جذابیت داستان‌های قرآنی، سعی شده است تا آن‌جا که ممکن است با رعایت نکات اصولی داستان، برخی از آن‌ها که تناسب بیش‌تری با روایات کودکان دارد در کتاب‌های آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی ارائه شود.

قرآن کریم با ظرافت خاص در داستان‌های خود به هدایت انسان می‌پردازد، دو جبهه‌ی حق و باطل و ویژگی‌های هر یک را معرفی می‌کند و امدادهای غیبی را که شامل حال پیامبران الهی و بندگان صالح خدا می‌شود، متذکر می‌گردد و انسان‌ها را نسبت به پیروزی حق بر باطل و دستیابی به فلاح شخصی و اجتماعی امیدوار می‌سازد.

مهم‌ترین تفاوت داستان‌های قرآنی با سایر داستان‌های رایج در فرهنگ بشری، واقعیت و اصالت داشتن آن‌هاست. از این‌رو، اگر در آن‌ها تدبیر و دقت کافی شود بر میزان تأثیرگذاری آن‌ها افزوده می‌شود. از سوی دیگر معلم باید توجه داشته باشد که از افزودن و کاستن بر محتوا و متن داستان‌های قرآن بپرهیزد؛ هر چند که این امر — همان‌طور که قبلاً گفته شد — با خلاقیت و فضاسازی معلم برای بیان داستان منافاتی ندارد.

ج - مخاطب (دانش آموزان)

دانش آموزان به عنوان مخاطب و گیرنده‌ی پیام در دست‌یابی به اهداف موردنظر نقش بسزایی دارند. معلم ضمن ارتقای دانش و مهارت خویش در بیان داستان با توجه به نکات زیر و رعایت آن‌ها بر توفیقات خود و دانش‌آموزان بیفزاید:

- ۱- **آمادگی مخاطب:** زمانی را باید برای بیان داستان انتخاب کرد که مخاطب آماده‌ی شنیدن است. معلم ضمن تشخیص زمان مناسب باید موانع ایجاد ارتباط کامل را نیز حتی‌المقدور از میان بردارد. از این‌رو، برای بیان داستان زمان خاصی پیشنهاد نمی‌شود، معلم با تشخیص خود گاهی پیش از شروع درس، گاهی در ضمن تدریس و زمانی نیز در اواخر ساعت، برای بچه‌ها داستان می‌گوید.
- ۲- **ویژگی‌های روانی و ذهنی مخاطب:** دانش‌آموز در دوره‌ی ابتدایی از ذهنی سیال برخوردار است. با فضاسازی مناسب زمینه‌ی تخیل برای او فراهم می‌شود. بدین‌گونه کودک از شنیدن داستان لذت می‌برد و بهتر می‌تواند با همانندسازی از شخصیت‌های خوب داستان الگو بگیرد.
- ۳- **برقراری ارتباط عاطفی دوسویه:** آشنایی دانش‌آموزان با قصه‌گو و داشتن انس و الفت و برقراری ارتباط عاطفی با او بر تأثیر داستان می‌افزاید. معلم باید به احساسات و روابط دانش‌آموزان با خود توجه داشته باشد و با ایجاد محیطی عاطفی، صمیمی و فعال، زمینه‌ی بهره‌گیری و لذت از داستان را بهتر فراهم کند.

د - شرایط زمان و مکان و ابزار بیان داستان

- شرایط مناسب و مساعد زمانی و مکانی بیان داستان، تأثیرگذاری آن را دوچندان می‌سازد. توجه به نکات زیر و رعایت آن‌ها تا آن‌جا که مقدور است، زمینه‌ساز این امر می‌باشد.
- ۱- بیان داستان در مکانی که حتی‌الامکان با محیط‌های تکراری مخاطب، متفاوت باشد. همانند استفاده از نمازخانه، کتابخانه، مسجد محل، فضای باز و آزاد حیاط مدرسه، محیط مناسب خارج از مدرسه و ...
 - ۲- تغییر نحوه‌ی چیش میز و صندلی دانش‌آموزان به منظور تقویت ارتباط چهره به چهره و چندسویه افراد نسبت به هم و نیز ایجاد تنوع و تازگی.
 - ۳- استفاده از وسایل کمک آموزشی مانند تصویر، نقاشی، نقشه، نوارهای صوتی و تصویری و ...
 - ۴- دقت در فراهم بودن شرایط فیزیکی و محیطی مناسب (از قبیل دما، نور و ...) در مکان بیان داستان و رفع عوامل مخّل تمرکز حواس.

فعالیت‌های یادگیری

- ۱- چرا در کسب و مهارت روخوانی قرآن، حس بینایی و در روان خوانی قرآن، حس شنوایی نقش بیش‌تری دارد؟
- ۲- چند روش رایج در آموزش روخوانی و روان خوانی را (براساس منابع منتشر شده‌ی آن‌ها) انتخاب کرده و آن‌ها را با توجه به مبانی ارائه شده در این فصل بررسی کنید.
- ۳- چرا بیان تجارب ساده و کودکانه‌ی دانش‌آموزان درباره‌ی پیام‌های قرآنی از سخن‌سرایی معلم بهتر و مناسب‌تر است؟

اهداف یادگیری فصل نهم

از دانشجو - معلم انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- حداقل سه مورد از ویژگی‌های آزمون در قرآن کریم را نام برده و توضیح دهد.
- ۲- حداقل سه ویژگی از ویژگی‌های نظام ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی را برشمرده و بیان کند. هر یک از آن‌ها با کدام‌یک از ویژگی‌های آزمون در قرآن کریم مناسبت دارد.
- ۳- ارزش‌یابی کمی و کیفی (توصیفی) را توضیح دهد.
- ۴- حداقل چهار مورد از ویژگی‌های ارزش‌یابی در درس قرآن را توضیح دهد.

مبانی ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی

آزمون در قرآن کریم
ویژگی‌های امتحان الهی
ارزش‌یابی کمی و کیفی (توصیفی)
اصول ارزش‌یابی در درس قرآن

مبانی ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی

ارزش‌یابی یکی از ارکان هر برنامه‌ی درسی است. در هر فعالیت تربیتی و آموزشی باید نتایج به‌دست آمده از فرایند یاددهی – یادگیری برای برنامه‌ریزان، مربیان و فراگیران روشن شود تا همه در جهت اصلاح این فرایند و دست‌یابی به توفیقات بیش‌تر تلاش کنند.

مناسب است در این قسمت نیم‌نگاهی به جایگاه و ویژگی‌های آزمون و امتحان الهی از منظر قرآن کریم داشته باشیم. آموزه‌های قرآنی ما را در شناخت مبانی، اصول و روش‌های ارزش‌یابی کمک می‌کند.

آزمون در قرآن کریم

«وَنَبَلَّوْكُمْ بِالشَّرِّ وَ الْخَيْرِ فِتْنَةً»*

و شما را از راه آزمایش به بدی‌ها و خوبی‌ها می‌آزمایم.

نیکوترین روش در شکوفا کردن استعدادهای انسان و تربیت آدمی و خالص ساختن وجود او، مشخص کردن شایستگی‌ها و مراتب هدف‌ها و راه جدا نمودن حق از باطل، روش ابتلا و امتحان است.

هرگاه بخواهیم انسان را به سوی مقصد تربیت سیر دهیم، باید تشخیص دهیم که او تا چه اندازه آمادگی و استعداد رسیدن به آن مقصد را داراست، تا بتوانیم زمینه‌ی لازم را برای این سیر به درستی فراهم کنیم. هم‌چنین برای این که دریابیم مترّبی در چه مرتبه‌ای است و چه توانایی‌ها و صلاحیت‌هایی دارد باید یک سلسله امور را که متناسب مقصد تربیت است؛ انجام دهیم. ابتلا و امتحان نقش بسیار مهمی دارد. آدمی در حیات خود، پیوسته در ابتلا و امتحان الهی به‌سر می‌برد.

لِحظّه لحظه، امتحان‌ها می‌رسد سرّ دل‌ها می‌نماید در جسد

امتحان الهی در حقیقت برای از قوّه به فعل درآوردن استعدادها و تکمیل آن‌هاست؛ یعنی ابتلا و امتحان الهی برای آن است که شئون باطنی و لیاقت ذاتی انسان‌ها به فعلیت درآید و مستحق آن چیزی شوند که درخور آن‌اند.

* انبیاء، ۳۵.

ویژگی‌های امتحان الهی

امتحان الهی ویژگی‌هایی دارد که مختصراً به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱- امتحان الهی، دائمی و عمومی است.

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا^۱.

دائمی بودن امتحان، انسان را متوجه این امر می‌کند که تلاشش پیوسته مورد نظر و توجه است. و او هر لحظه باید آماده‌ی امتحان جدیدی باشد. امتحان الهی به زمان یا مکان خاصی مختص نیست. هم چنین امتحان الهی عمومیت دارد؛ هم تمام انسان‌ها و هم تمام امور زندگی و مرگ آن‌ها را شامل می‌شود. امتحان الهی، تمام افراد بشر اعم از مؤمن یا کافر، نیکوکار یا بدکار، و ... را در بر می‌گیرد. عمومیت ابتلا و امتحان در نظام هستی چنان است که هیچ چیز از آن خالی نیست. امام صادق - علیه السلام - فرموده‌اند؛ هیچ قبض و بسطی نیست مگر آن که خداوند در آن، مشیت و حکم و امتحانی دارد.

كُفِّتْ يَرْذَانُ مِنْ وِلَادَتِهَا تَابَ حَيْنًا^۲ يُفْتَنُونَ كُلَّ عَامٍ مَرَّتَيْنِ^۳

۲- امتحان بر اساس وسع آدمی (توجه به تفاوت‌های فردی)

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا^۴.

اگر چه آدمیان، در گوهر وجود، هم‌ریشه‌اند، اما توانایی‌ها و امکانات درونی و بیرونی آن‌ها یکسان نیست.

این چنین در سنت الهی امتحان، به تفاوت‌های فردی توجه می‌شود و امتحان متناسب با وسع، وضعیت و موقعیت انسان‌ها صورت می‌گیرد. وسع به معنای توانایی است؛ توانایی در فهم و درک امور و نیز انجام آن‌ها.

۳- در سنت الهی، جزای کار نیک، بیش‌تر از کار بد مورد توجه است.

توجه به خوبی‌ها و اعمال نیک و تشویق و قدردانی از آن میل به کمال را در انسان برمی‌انگیزد و به او نیرو و قدرت می‌بخشد تا بیش‌تر تلاش کند.

۱- لِيَبْلُوَكُمْ: تا شما را بیازماید

۲- ملک، ۲

۳- برگرفته از آیه‌ی ۱۲۶ توبه

۴- حین: زمان معین (مرگ)، اشاره به آیه ۲۴ اعراف

۵- بقره، ۲۸۶

۴- خودارزیابی

«حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا»؛

به حساب خود برسید، پیش از آن که به حساب شما برسند».

انسان بدون ارزیابی بی‌وسسته و بررسی دائم عملکرد خویش، نمی‌تواند به تصحیح رفتار و تربیت خویش بپردازد. از این رو، محاسبه‌ی نفس، مهم‌ترین اقدام در سیر تربیت به‌منظور اصلاح مسیر و تقویت خویش در جهت اهداف تربیت است.

۵- توبه و بازگشت، فرصتی برای جبران

«كُتِبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَن عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ، وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ»^۱

«توبه» در لغت به معنای رجوع و بازگشت است. توبه بنده همیشه میان دو توبه از جانب خدای متعال قرار دارد، یک بازگشتن خدای مهربان به‌سوی بنده‌ی خود از سر لطف و رحمت، تا بنده توفیق استغفار و توبه بیابد و دیگر بازگشتن دوباره‌ی خدا به بنده در این که او را بپذیرد و توبه‌اش را قبول نماید. توبه زمینه‌ی انجام کار خیر و جبران گذشته را فراهم می‌آورد.

۶- امتحان الهی رحمت و لطف به‌متربی است.

بهترین وسیله برای خالص ساختن انسان و فراهم کردن زمینه‌ی کسب کمالات الهی، امتحان است.

اندر بلای سخت پدید آید فضل و بزرگ‌مردی و سالاری

آنچه مهم است آن که متربی به دریافتی صحیح از امتحان دست یابد و آن را زمینه‌ی لطف و رحمت الهی بداند تا بتواند از چنین نردبان‌هایی (بلایا، سختی‌ها، بیماری‌ها، شهوات و...) با استمداد از الطاف الهی و عمل ایمانی و صبر و استقامت، بالا رود و کرامت و عزت یابد، نه این که سقوط نماید و در حقارت و ذلت سرنگون شود.

۷- مقدم داشتن صفات پسندیده و اعمال نیک بر صفات ناپسند و اعمال زشت

در بیش تر آیات قرآن کریم توجه به ویژگی‌ها و اعمال نیک بر زشت مقدم است؛ مانند:

«إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا»^۱
«وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ، وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ»^۲.

۸- اعطای آزادی و اختیار در امتحان الهی

هر چند امکانات و شرایط محیطی و وراثت بر شخصیت انسان تأثیرگذار است، ولی سعادت و شقاوت آدمی به دست خود اوست و انسان خود نقش اساسی و تعیین کننده در سرنوشت خویش دارد و نمی‌تواند تباهی خود را بر دوش عامل یا عواملی دیگر بگذارد.

«إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا»^۳

ما راه را به انسان نشان دادیم، خواه شاکر باشد (و پذیرا گردد)، یا ناسپاس.

۹- امتحان الهی به صورت گروهی

در سختی‌ها و بلاهای اجتماعی یا طبیعی جمع بسیاری از مردم مورد امتحان الهی واقع می‌شوند و همه در قبال ایجاد و یا حل این گونه از مشکلات مسئولیت دارند.

«وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً»^۴؛

بترسید از فتنه‌ای که فقط به ستمکاران شما نمی‌رسد (و همه را در بر می‌گیرد)

به حکم قانون خلقت، بسیاری از کمالات جز در مواجهه با سختی‌ها و جز در نتیجه‌ی تصادم‌ها و اصطکاک‌های سخت و جز در میدان مبارزه و پنجه نرم کردن با حوادث، و روبه‌رو شدن با بلاها و مصائب حاصل نمی‌شود.

۱۰- حضور مداوم خداوند (مربی) در امتحان الهی

«إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا»^۵

وقتی انسان در هر حرکت و حالتی خدا را در نظر داشته باشد و بداند که خدای متعال بر اعمال و رفتار بندگان مراقب است، این توجه، عامل بازدارنده از نافرمانی خدا و موجب اصلاح کردار و رفتار است. چنین مراقبتی آدمی را از شر و فساد باز می‌دارد و به مقام بزرگی و خیر و صلاح سوق می‌دهد.

۱- اسراء، ۷ ۲- لقمان، ۱۲ ۳- انسان، ۳ ۴- انفال، ۲۵ ۵- نساء، ۱؛ رقیب: مراقبت و نگهبان

اینک با توجه به ویژگی‌های امتحان الهی، می‌توان پیام‌های کاربردی آن را در نظام ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی دروس مختلف و نیز درس آموزش قرآن و به شرح زیر بیان کرد:

۱- ارزش‌یابی، مستمر و تدریجی است؛ خصلت عمده‌ی ارزش‌یابی مستمر و تدریجی، در بویابی و گستردگی آن است و این نوع ارزش‌یابی، پیوسته وضعیت متربی را مشخص می‌کند و می‌تواند با نشان دادن نقاط قوت و ضعف، زمان مناسب را برای جبران در اختیار مربی و متربی قرار دهد. از سوی دیگر این ارزش‌یابی که زمینه‌ساز تمرین و تکرار مستمر است، منجر به یادگیری عمیق و ماندگار می‌شود.

۲- همه‌ی افراد باید خود را در معرض آزمون بدانند؛ هرچند با توجه به شناخت معلم و از همه‌ی افراد به یک میزان، آزمون به عمل نمی‌آید؛ اما معلم باید به شکلی عمل کند که همه‌ی دانش‌آموزان خود را در معرض آزمون و پرسش بدانند. این امر موجب تلاش دائمی افراد شده و یادگیری را ارتقا می‌بخشد.

۳- توجه به تفاوت‌های فردی در ارزش‌یابی: در ارزش‌یابی باید به امکانات، استعدادها و توانایی‌های مختلف افراد توجه کرد و تا آن‌جا که ممکن است فرایند پیشرفت هر فرد را نسبت به خود او مدنظر قرار داد. هر چند ارزش‌یابی براساس تفاوت‌های فردی در عمل، با مشکلاتی روبه‌روست، اما توجه به آن می‌تواند فوایدی داشته باشد؛ از جمله توجه به سیر موفقیت هر دانش‌آموز و آگاه ساختن او به این موفقیت، موجب تشویق و ترغیب او به یادگیری بیش‌تر خواهد شد.

در صورتی که بتوان برای هر موضوع آموزشی، سطوح مختلف یادگیری تعریف کرد می‌توان از هر دانش‌آموزی سطح متناسب با خود او را انتظار داشت. در بخش‌های آینده‌ی همین کتاب سطوح مختلف یادگیری در هر یک از موضوعات درس قرآن توضیح داده خواهد شد.

۴- برجسته‌کردن نقاط قوت دانش‌آموز: در ارزش‌یابی باید پیش‌تر و بیش‌تر نقاط قوت و مهارت‌های کسب شده مورد توجه قرار گیرد تا نقاط ضعف و کاستی‌ها. این امر موجب احساس موفقیت، خودباوری و اعتماد به نفس می‌شود. برای مثال، دانش‌آموزی که در یک عبارت قرآنی چند کلمه را صحیح و چند کلمه را غلط می‌خواند باید ابتدا توانایی او در صحیح خواندن کلمات مورد توجه و تأکید قرار گیرد و آن‌گاه درصدد رفع مشکل او در کلمات غلط خوانده شده برآمد.

۵- دادن فرصت برای جبران کاستی‌ها: همان‌طور که در ارزش‌یابی الهی هر لحظه اجازه‌ی توبه و بازگشت به انسان داده می‌شود، در ارزش‌یابی از دانش‌آموزان نیز باید این امکان و آگاهی به

آن‌ها داده شود که کاستی‌های خود را جبران کنند. برخورد مریی با فردی که دچار کاستی است باید با ملاحظت و مهربانی و همراه با راهنمایی لازم باشد تا فرد متوجه ضعف و کاستی خود بشود و با داشتن فرصت کافی درصدد جبران آن برآید. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید:

إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ*

بدرستی که کارهای خوب، بدی‌ها را از بین می‌برد.

از این رو، معیار ارزش‌یابی دانش‌آموزی که ضعف‌ها و کاستی‌های قبلی خود را جبران کرده است.

۶- ارزش‌یابی گروهی و تقویت مسئولیت: اگر ارزش‌یابی گاهی به صورت گروهی انجام پذیرد می‌تواند حس مسئولیت افراد را در قبال یکدیگر تقویت نماید؛ زیرا در امتحان گروهی حس همکاری، صمیمیت، دوستی و ... بیش‌تر می‌شود. دادن امتیاز به گروه در توانایی خواندن قرآن، مفهوم پیام‌های قرآنی و ... می‌تواند روشی برای ارزش‌یابی گروهی باشد. این موضوع موجب مشارکت دانش‌آموزان در یادگیری یکدیگر شده و هم‌چنین از اضطراب و دلهره‌ی ایشان در امتحان می‌کاهد.

۷- تقویت اعتماد به یکدیگر: امتحان باید به گونه‌ای باشد که در حد امکان نیاز به حضور فیزیکی معلم نداشته باشد. دانش‌آموزان باید به تدریج معلم را در کنار خود و نه در مقابل خود حس کنند و این نیز موجب می‌شود تا احساس آرامش کنند و از تشویش و اضطراب آنان بکاهد.

توجه: بدون شک، ارزش‌یابی باید یک فرایند مداوم و جزء جدانشدنی برنامه‌های آموزشی و نیز حلقه‌ی اتصال و موجب تعامل کلیه‌ی عوامل یک برنامه‌ی آموزشی (درونداد، فرایند، برونداد) به حساب آید. بنابراین ارزش‌یابی آموزشی، روشی مستمر و پویا برای شناسایی خطاها و کمبودهای فرایند یاددهی - یادگیری است. در این صورت است که ارزش‌یابی در خدمت یادگیری قرار می‌گیرد و نه عکس آن.

فعالیت یادگیری

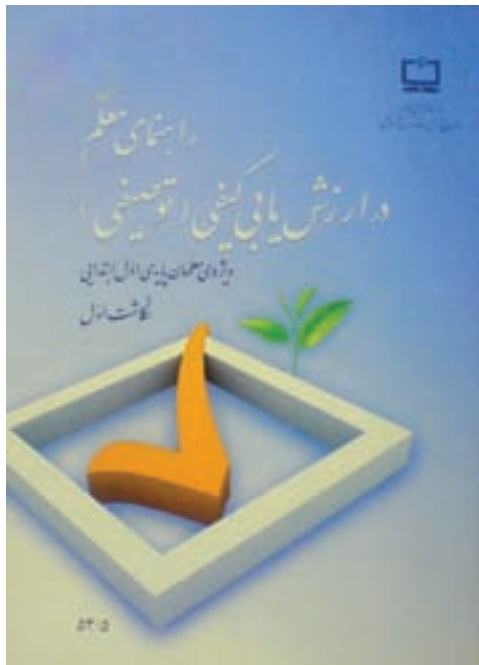
آیا مبنا یا اصل دیگری را در باره‌ی ارزش‌یابی و آزمون برگرفته از آموزه‌های قرآن یا سنت معصومین - علیهم السلام - می‌شناسید؟ توضیح دهید.

ارزش‌یابی کمی و کیفی (توصیفی)

ارزش‌یابی به دو شکل «کمی» و «کیفی» انجام می‌شود. در ارزش‌یابی «کمی» معلم به وسیله‌ی پرسش‌های شفاهی یا کتبی، آموخته‌های دانش‌آموزان را با نمره‌ای از صفر تا بیست، ارزش‌یابی می‌کند. معمولاً حداقل سطح انتظار قابل قبول، کسب ۵۰٪ نمره یعنی ده از بیست است. دانش‌آموزان در صورت کسب نمره‌ی کم‌تر از ده، نیازمند تکرار آزمون در زمان دیگرند. در ارزش‌یابی کمی به‌طور دقیق و تعریف شده، شرایط خاصی برای ارتقا یا عدم ارتقای دانش‌آموزان به کلاس بالاتر وجود دارد.

در ارزش‌یابی کیفی بیش از داده‌های عددی و کمی، از قضاوت و توصیف و داده‌های کیفی استفاده می‌شود و معمولاً آزمون و امتحان پایانی ندارد، بلکه فعالیت‌های فراگیران و سطوح دست‌یابی آن‌ها به اهداف مورد نظر در «پوشه‌ی تحصیلی» ایشان به منظور اطلاع اولیای مدرسه، والدین و دانش‌آموزان و تصمیم‌گیری لازم، توصیف می‌شود.

سطوح گوناگون یادگیری و نحوه ارزش‌یابی کیفی از موضوعات مختلف آموزش قرآن در هر پایه، در کتاب‌های راهنمای معلم آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی به تفصیل خواهد آمد.

کتاب راهنمای معلم در ارزش‌یابی کیفی (توصیفی) ویژه‌ی معلمان پایه اول

ابتدایی — ۱۳۸۸

اصول ارزش‌یابی در درس قرآن

با توجه به اهداف، رویکرد و اصول حاکم بر برنامه‌ی درسی قرآن و به خصوص جایگاه قرآن کریم و نقش این درس در ایمان و تربیت دینی دانش‌آموزان، مهم‌ترین اصول ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی در این درس به شرح ذیل است.

۱- همه‌ی انواع و شیوه‌های ارزش‌یابی باید موجب تقویت حیطة‌ی عاطفی و علاقه‌ی دانش‌آموزان به قرآن و یادگیری آن شود. از این‌رو، هر گونه ارزش‌یابی نه تنها باید به دور از محیط اضطراب‌آور و فشار روانی باشد؛ بلکه باید علاقه‌ی دانش‌آموزان را به درس قرآن افزایش دهد.

۲- از آن‌جا که مهم‌ترین حوزه‌ی فعالیت درس قرآن در دوره‌ی ابتدایی، مهارت آموزی است و لازمه‌ی کسب مهارت، تدریج و استمرار می‌باشد، توجه به ارزش‌یابی مستمر کاملاً ضروری است. از این‌رو، باید سعی شود در هر جلسه حتی‌الامکان از تعداد دانش‌آموزان پیش‌تری پرسش شود، هر چند که میزان پرسش کم باشد.

۳- ارزش‌یابی باید به نحوی انجام شود که دانش‌آموزان را نسبت به توانایی‌های کسب کرده آگاه نماید تا آن‌ها احساس موفقیت کنند و نسبت به جبران ضعف‌های احتمالی امیدوار و علاقه‌مند شوند.

۴- مهارت روخوانی قرآن، به تدریج کسب می‌شود. از این‌رو، نباید انتظار داشت که همه یا بیش‌تر دانش‌آموزان مهارت روخوانی آیات یک درس را در زمان تدریس آن درس به طور کامل کسب کنند؛ بلکه ممکن است دانش‌آموزی مثلاً ۴۰٪ از سطح مورد انتظار مهارت روخوانی درس سوم را کسب کند؛ ولی به تدریج با تمرین درس‌های بعدی این مهارت چه در آن دروس و چه در روخوانی آیات درس سوم افزایش پیدا می‌کند. توجه به این ویژگی درس قرآن که شاید بتوان از آن به‌عنوان مهارت تجمعی نام برد، بسیار اهمیت دارد. این بدان معناست که همیشه در هر درس جدید کسب مهارت جدیدی موردنظر نیست؛ بلکه دروس به‌طور فزاینده، مهارت روخوانی را افزایش می‌دهند.

۵- توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان در کسب مهارت‌های موردنظر و فراهم آوردن هرچه بیش‌تر زمینه علاقه‌مندی دانش‌آموزان در درس قرآن و احساس موفقیت در آن، از اهمیت خاصی برخوردار است. از این‌رو، هر یک از عناصر آموزش قرآن مانند قرائت، آشنایی با پیام‌های قرآنی، درک معنای ترکیب‌ها و عبارت‌های ساده‌ی قرآنی دارای سطوح یادگیری مختلفی است. در ارزش‌یابی از این عناصر، تمام سطوح تدریس شده موردنظر نیست؛ مثلاً، در بخش قرائت قرآن، روخوانی، روان‌خوانی، قرائت زیبا و مرتل قرآن، تدریس و تمرین می‌شود؛ ولی در پایه‌های اولیه دوره‌ی ابتدایی سطح روخوانی و در پایه‌های پایانی سطح روان‌خوانی مورد انتظار است و اگر

دانش آموزی موفق به زیباخوانی قرآن نشود از نمره یا امتیاز او کسر نمی‌شود، هر چند زیباخوانی قرآن، موجب کسب امتیاز تشویقی برای دانش‌آموزان موفق در این مهارت خواهد بود. تفصیل این عناصر و حداقل سطوح مورد انتظار در هر یک، در قسمت‌های آینده می‌آید.

۶- سخت‌گیری و سهل‌انگاری در ارزش‌یابی درس قرآن، هر یک، آسیب‌های خاص خود را به همراه دارد. از این‌رو، آموزگار ضمن پرهیز از سخت‌گیری‌های بی‌جا، باید با رعایت سطح مورد انتظار تعریف شده در برنامه و نیز با پیگیری روند پیش‌رفت دانش‌آموزان، جایگاه و اهمیت این درس را در ذهن اولیای مدرسه، دانش‌آموزان و اولیای آن‌ها حفظ کند. برخی از نکات و روش‌هایی که موجب تقویت این جایگاه می‌شود در قسمت‌های آینده، بحث خواهد شد.

۷- در همه‌ی دروس به ویژه دروسی مانند قرآن و دینی، باید گزارش دانش‌آموزان را درباره‌ی انجام تکالیف و سایر امور، تصدیق و تأیید نمود، تا از این راه راست‌گویی و صداقت را در آن‌ها تقویت کرد. بدیهی است معلم باید در مواردی که به خلاف آن یقین دارد، تغافل نموده و درباره‌ی اصلاح آن تدبیر لازم اتخاذ کنند.

اهداف یادگیری فصل دهم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- با توجه به کلام بلند حضرت امیرالمؤمنین در نهج البلاغه، مهم ترین ویژگی یک معلم را توضیح دهد.
- ۲- پنج مورد از صلاحیت های عمومی یک معلم در آموزش قرآن را نام ببرد.
- ۳- پنج مورد از صلاحیت های تخصصی (حرفه ای) یک معلم در آموزش قرآن را نام ببرد.

ویژگی ها و صلاحیت های معلمان در آموزش قرآن

صلاحیت های عمومی

صلاحیت های تخصصی (حرفه ای)

فعالیت یادگیری

ویژگی‌ها و صلاحیت‌های معلمان در آموزش قرآن

انسان بنا به فطرت خود طالب کمال مطلق، الگو طلب و الگوپذیر است. تربیت ابتدایی انسان به طور طبیعی با روش الگویی شکل می‌گیرد. الگوهای صالح، مردم را به صلاح و الگوهای فاسد مردم را به فساد می‌کشانند. از آن‌جا که متریان، چنان به الگوهای خود، وابستگی روحی پیدا می‌کنند که به طور کامل از ایشان رنگ می‌پذیرند؛ هرگونه لغزش و اشتباه مرتبی غیر قابل چشم‌پوشی است.

بهترین روش تربیت این است که مرتبی ابتدا خود متّصف به اوصافی باشد که می‌خواهد مرتبی آن صفات و اوصاف را در خود ایجاد کند.

نقش معلّم و مرتبی در شکل‌گیری شخصیت انسان و ساختار روحی و رفتاری او نقشی کلیدی است، به گونه‌ای که مرتبی ممکن است در تمام حرکات و سکنات خود تحت تأثیر قرار گیرد و همه چیز خود را از معلّم و مرتبی نمونه‌برداری کند.

به بیان امام خمینی (ره): «معلّم است که انسان‌ها را یا مهدّب یا متعهّد بار می‌آورد و یا وابسته؛ همه از مدرسه‌ها بلند می‌شود، همه‌ی سعادت‌ها و همه‌ی شقاوت‌ها انگیزه‌اش از مدرسه‌هاست و کلیدش دست معلمین است.»

معلّم می‌تواند در مرتبه‌ی خود، الگو و نمونه‌ای شایسته برای دیگران باشد و بالطبع این امر زمانی می‌تواند به درستی محقق شود که الگو به مسئولیت خود واقف باشد.

منابع اسلامی، سرشار از بیان این موضوع مهم است و ضرورت وجود پیشوایان معصوم به عنوان الگوهای کامل دین، بزرگ‌ترین دلیل بر صحت این مدّعاست. کلام بلند و حکیمانه‌ی حضرت امیرالمؤمنین - علیه‌السلام - در نهج‌البلاغه به شیوایی و زیبایی تمام، این حقیقت را ترسیم کرده است.

مَنْ نَصَبَ نَفْسَهُ لِلنَّاسِ اِمَامًا
فَعَلَيْهِ اَنْ يَبْدَأَ بِتَعْلِيمِ نَفْسِهِ
قَبْلَ تَعْلِيمِ غَيْرِهِ
هر کس که خود را برای مردم الگو و پیشوا قرار دهد،
باید پیش از آموزش دیگران، به آموزش خویش
بپردازد؛

وَلْيَكُنْ تَأْدِيبُهُ بِسِيرَتِهِ قَبْلَ
تَأْدِيبِهِ بِلِسَانِهِ
و نیز باید پیش از ادب آموزی به زبان، رفتارش
ادب آموز باشد.

و مَعْلَمٌ نَفْسِهِ وَ مَوْدِبُهَا
آری آن کس که خود را تعلیم می‌دهد و ادب می‌آموزد،

أَحَقُّ بِالْأَجْلَالِ مِنْ مُعَلِّمِ النَّاسِ وَ از کسی که معلم و ادب‌آموز دیگران است، بیش‌تر مُؤَدِّهِمْ* سزاوار احترام و تکریم است.

از این رو، هر چند در تعلیم هر موضوعی، معلم باید واجد مهارت‌ها و فنون خاصی باشد، اما دست‌یابی به اهداف تعلیم و تربیت اسلامی تنها در صورتی ممکن خواهد بود که معلم علاوه بر تسلط به فنون و روش‌های تعلیم و تربیت، خود از ویژگی‌های تربیت اسلامی بهره‌مند باشد و میزان توفیق در دست‌یابی به این اهداف نسبت مستقیم با میزان این بهره‌مندی دارد.

با الهام از آموزه‌های ارزشمند دینی و علمی، برخی از مهم‌ترین ویژگی‌های معلمان در آموزش قرآن در دو بخش عمومی و اختصاصی به شرح زیر ارائه می‌شود.

صلاحیت‌های عمومی

- ۱- دارای اخلاق و رفتار پسندیده و قرآنی بوده و خود نمونه‌ای عملی از محاسن اخلاقی است.
- ۲- با کلیات روش‌های تدریس و ارزش‌یابی، آشنایی دارد.
- ۳- با کلیات روان‌شناسی تربیتی آشنایی دارد.
- ۴- به دانش آموزان محبت می‌ورزد، دارای سعه صدر است و اشتباهات و خطاهای رفتاری دانش‌آموزان را به دیده اغماض و تغافل می‌نگرد.
- ۵- در اداره‌ی کلاس، ضمن اعمال اقتدار از خشونت پرهیز می‌کند.
- ۶- قرآن کریم را روان می‌خواند.
- ۷- با قرآن کریم مأنوس است و آن را به‌طور مستمر قرائت می‌کند.
- ۸- سعی می‌کند معنای آیات قرآن را بفهمد و در آن تدبیر کند.
- ۹- در گفتار و رفتارش تعارض و ناسازگاری نیست؛ بلکه رفتار و اعمال او بهترین مبلغ دانش‌آموزان به آموزه‌های قرآنی است.
- ۱۰- از پاکیزگی، سادگی، آراستگی و ظاهری مناسب برخوردار است.
- ۱۱- منظم و وقت‌شناس است و به قول و عهد خود با دانش‌آموزان وفا می‌کند و با آن‌ها رفتار عادلانه دارد.
- ۱۲- به دانش‌آموزان محبت می‌ورزد و وظیفه‌ی اصلی خود را تربیت و پرورش اسلامی آنان می‌داند.

- ۱۳- از تنبیه بدنی دانش‌آموزان، سخت‌گیری و سهل‌انگاری پرهیز می‌کند.
- ۱۴- بردبار و صبور است و در گفتار با دانش‌آموزان از کلام زیبا و زبان ملایم و نیکو بهره می‌گیرد.
- ۱۵- باراه کارهای فناوری آموزشی و به کارگیری آن در فرایند یاددهی - یادگیری آشنایی دارد.

صلاحیت‌های تخصصی (حرفه‌ای)

- ۱- به ضرورت و امکان آموزش قرآن باور دارد.
- ۲- به آموزش درس قرآن علاقه‌مند است.
- ۳- با رویکرد، اصول و اهداف برنامه‌ی آموزش قرآن در دوره‌ی آموزش عمومی به ویژه دوره‌ی راهنمایی تحصیلی آشنایی کافی دارد.
- ۴- با محتوای آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی آشنایی کامل دارد.
- ۵- صلاحیت علمی و مهارت عملی لازم در تدریس بخش‌های مختلف آموزش قرآن را داراست.
- ۶- با اصول، اهداف و شیوه‌های ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی تحصیلی آشنایی کافی دارد.
- ۷- با رسم الخط آموزشی کتاب‌های آموزش قرآن و ویژگی‌های آن آشناست.
- ۸- با رسم الخط قرآن کریم، دلایل تنوع و ویژگی‌های آن آشناست.
- ۹- به تلاوت آهنگین و زیبای قرآن علاقه دارد.
- ۱۰- سواد قرآنی خود را ارتقا می‌بخشد و به آشنایی بیش‌تر با علوم و معارف قرآنی علاقه‌مند است.
- ۱۱- برای سؤالات دانش‌آموزان به‌ویژه سؤالات قرآنی و دینی آن‌ها، پاسخ مناسب دارد.

فعالیت یادگیری

چه ویژگی‌ها و صلاحیت‌های دیگری برای کسی که قرآن کریم را تدریس می‌کند، ضروری می‌دانید؟

اهداف یادگیری فصل یازدهم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- وسایل آموزشی قرآن را نام برده و مهم ترین آن را مشخص کند.
- ۲- ویژگی های یک لوحه ی آموزشی مناسب در آموزش روخوانی قرآن را بیان کند.
- ۳- پنج مورد از مشخصات یک نوار آموزش قرائت قرآن را بیان کند.
- ۴- چند نمونه از وسایل کمک آموزشی درس قرآن را نام ببرد.

رسانه های آموزشی و کمک آموزشی

وسایل آموزشی

وسایل کمک آموزشی

فعالیت یادگیری

رسانه‌های آموزشی و کمک آموزشی*

ابزار و رسانه‌های آموزشی و کمک آموزشی یکی از لوازم فرایند یادگیری است. این ابزار و رسانه‌ها هر چه از تنوع و جذابیت بیش‌تری برخوردار باشد، بر عمق و وسعت یادگیری می‌افزاید. این رسانه‌ها برخی به معلم، برخی به دانش‌آموزان و برخی به هر دو اختصاص دارد. از سوی دیگر، برخی در ساعات رسمی آموزش به کار گرفته می‌شود و امکان تعمیق یادگیری را فراهم می‌آورد، و برخی دیگر در اوقات غیررسمی استفاده می‌شود که موجب علاقه‌ی بیش‌تر دانش‌آموزان به موضوع یادگیری می‌گردد و توانایی آن‌ها را ارتقا می‌بخشد.

در برنامه‌ی جدید آموزش قرآن سعی بر آن است که ضمن بهره‌گیری از وسایل و ابزار رایج آموزش قرآن، رسانه‌های جدیدی نیز به کار گرفته شود تا موجب جذابیت آموزش و افزایش علاقه‌ی دانش‌معلمان و دانش‌آموزان به قرآن کریم و یادگیری آن گردد.

اهم این رسانه‌ها عبارت‌اند از :

الف – وسایل آموزشی

۱- کتاب درسی: هر چند عصر ما، عصر ظهور رسانه‌های متنوع و جدید است، اما هم‌چنان کتاب درسی – به ویژه در کشور ما – مهم‌ترین رسانه‌ی آموزشی به شمار می‌رود. کتاب درسی، حلقه‌ی اتصال بین برنامه‌ریزان، معلمان، دانش‌آموزان، اولیای آن‌ها و افکار عمومی

* برای اطلاع بیش‌تر به کتاب «رسانه‌های آموزشی برای معلم» دوره‌های کاردانی و کارشناسی تربیت معلم کد ۱۰۰۴/۱ مراجعه کنید.

جامعه است به طوری که هیچ رسانه‌ی آموزشی دیگری از این نقش و اهمیت برخوردار نیست. ارکان مهم برنامه‌ی درسی مانند رویکرد، اهداف آموزش، منطق سازماندهی محتوا، روش‌های آموزش و شیوه‌های ارزش‌یابی در کتاب درسی تجلی می‌یابد. از این رو، تهیه و تولید کتاب درسی از حساسیت و دقت ویژه‌ای برخوردار است. در سال‌های اخیر در تولید کتاب درسی علاوه بر برنامه‌ریزان و صاحب‌نظران، از دست‌اندرکاران اصلی تعلیم و تربیت، یعنی معلمان نیز استفاده می‌شود تا پس از ارزش‌یابی، اجرای آزمایش و یافتن نقاط قوت و ضعف، کتاب اصلاح و تکمیل شده و به عنوان یک «رسانه‌ی ملی» در اختیار دانش‌آموزان قرار گیرد.

کتاب‌های درسی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی دارای سر فصل‌هایی است که در بخش کلیات به تفصیل آمده است.

کتاب‌های درسی آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی

۲- کتاب راهنمای معلم: برای ارتقای توانایی معلم و کسب توفیق بیش تر در دستیابی به اهداف آموزشی، کتاب راهنمای معلم ضروری است. معمولاً هر کتاب راهنمای معلم، از دو بخش اصلی تشکیل می شود:

بخش اول: کلیاتی درباره‌ی اهداف، محتوای دروس، روش‌های آموزش و ارزش‌یابی پیشرفت تحصیلی

بخش دوم: توضیحات جزئی درباره‌ی هر درس

معلم با مطالعه‌ی دقیق کتاب راهنما، از یک سو با طرح درس و اهداف خاص هر درس آشنا می شود و با بهره‌گیری از شیوه‌های تدریس ارائه شده بر توفیقات خود در دستیابی به اهداف آموزشی می‌افزاید و از سوی دیگر با استفاده از توضیحات و دانستنی‌هایی که مخصوص معلم است، سواد قرآنی و توانایی خود را در پاسخ‌دادن به پرسش‌های احتمالی دانش‌آموزان ارتقا می‌بخشد و با اعتماد و اطمینان بیش‌تری در کلاس حضور می‌یابد.

کتاب راهنمای معلم ضمن آن که موجب هماهنگی آموزش و آشنایی بیش‌تر معلمان با اهداف و روش‌های تدریس مورد نظر می‌شود با ارتقای توانایی‌ها و دانستنی‌های معلم، زمینه‌ی خلاقیت و ابتکار بیش‌تر او را نیز فراهم می‌آورد.

برخی از کتاب‌های معلم (راهنمای تدریس) آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی

۳- لوحه‌ی آموزشی: لوحه، قسمتی از متن کتاب است که به صورت تصویر و یا نوشته برای

تسهیل یادگیری به کار می‌رود.

معلم جهت تمرکز و جلب توجه دانش‌آموزان، لوحه را در جلو کلاس روی تابلو یا دیوار، مقابل آن‌ها نصب می‌کند و به توضیح و آموزش می‌پردازد.

ابعاد لوحه معمولاً 90×60 سانتی‌متر است. نوشته‌ها باید به اندازه‌ای باشد که دانش‌آموزان انتهای کلاس بتوانند آن را بخوانند.

لوحه‌های آموزش قرآن در پایه‌های اول، دوم و سوم ابتدایی، شامل همه‌ی سوره‌ها و فرازهای قرآنی کتاب درسی است.

معلم از روی لوحه‌ها، صامت‌ها، مصوت‌ها، تشدید، حروف ناخوانا و سایر قواعد روخوانی به ویژه دقت در صحیح خواندن حرکات را که نقش مهمی در صحت روخوانی دارد، با باری گرفتن از خود دانش‌آموزان به آن‌ها می‌آموزد.

در این باره توضیحات بیش‌تر در بخش تدریس روخوانی این کتاب ارائه می‌شود.

تسلط معلم بر روش اشاره‌ی صحیح به حروف و حرکات در کلمات در پایه‌های اول و دوم ضروری است.

۴- نوار آموزشی: یکی از مؤثرترین مهارت‌ها در آموزش هر درس به ویژه آموزش زبان، مهارت

گوش دادن است. افراد ناشنوا که از این نعمت بزرگ محروم‌اند، معمولاً قادر به تکلم و قرائت نیستند.

قرائت قرآن از سنخ گویش زبان است و مهارت سمعی از مؤثرترین مهارت‌ها در آموزش قرائت می‌باشد؛ از این رو، برای آموزش و تمرین قرائت، باید به مهارت‌های سمعی توجه شایانی بشود و در

برنامه‌ی درسی و وسایل آموزشی به نحو شایسته‌ای منظور گردد.

گفتن و خواندن به هر زبان باید مطابق اقتضائات آن زبان انجام شود، قرائت قرآن و تلفظ کلمات و عبارات آن نیز باید مطابق زبان قرآن که زبان عربی است انجام شود، از سوی دیگر آیه‌ی شریفه‌ی «وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلاً» تأکید دارد بر این که قرائت قرآن به صورت ترتیل باشد. بنابراین نوارهای آموزشی که وسیله‌ای ساده و قابل دسترس برای عموم است، در دست‌یابی به مهارت قرائت قرآن بسیار مفید و مؤثر است. معلمان محترم با استفاده از ضبط صوت و نوار آموزشی، در واقع یک قاری توانا را به کلاس می‌برند و ضعف‌های موجود را جبران می‌کنند. دانش‌آموزان با تقلید و الگو گرفتن از قرائت نوار، به تدریج می‌توانند شبیه نوار بخوانند و به مهارت‌های قرائت صحیح دست یابند. در واقع تمرین با نوار آموزشی، موجب رشد و تقویت همه‌ی مهارت‌های قرائت می‌شود؛ یعنی مهارت روان‌خوانی، تلفظ حروف خاص عربی، وقف و ابتدا، احکام تجویدی و صوت و لحن، همه از طریق استماع و تمرین با نوار، به میزان قابل توجهی «به‌طور غیر مستقیم» به دست می‌آید.

در برنامه‌ی جدید آموزش قرآن، نوارهای آموزشی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و هر پایه‌ی تحصیلی، نوارهای خاصی دارد که در اختیار معلمان و قرآن‌آموزان قرار می‌گیرد. نوارهای آموزشی به دو گونه است:

۱-۴- نوارهای آموزشی برای استفاده‌ی معلم در کلاس: آیات منتخب در کتاب‌های

آموزش قرآن در هر پایه‌ی تحصیلی، به شیوه‌ی قرائت آموزشی در یک یا دو حلقه نوار ساخته شده است. در این نوارها، هر عبارت از آیات درس، چند بار تکرار شده است تا دانش‌آموزان ابتدا هر عبارت را گوش دهند و خط ببرند؛ سپس همراه نوار و هم‌صدا با نوار بخوانند. این تمرین بیش‌تر به صورت دسته‌جمعی انجام می‌شود.

۲-۴- نوارهای آموزشی برای استفاده و تمرین دانش‌آموز بعد از کلاس و در خانه:

قرائت آموزشی آیات هر درس، با تکرار یا بدون تکرار، نیز در یک یا دو حلقه نوار ساخته شده است. دانش‌آموز می‌تواند در خانه یا هر جای مناسب، به تنهایی یا همراه با دوستان و هم‌گروه خود با این نوار تمرین کند. افراد علاقه‌مند به قرائت و حفظ قرآن به ویژه آنان که می‌خواهند در مسابقات قرآن شرکت نمایند، می‌توانند از این نوارها به نحو احسن استفاده نمایند و خود را برای رقابت‌های سالم، به نحو شایسته‌ای آماده کنند و با قرآن بیش‌تر انس بگیرند؛ زیرا استفاده و تمرین با نوارهای قرائت، بهترین وسیله برای تقویت و ارتقای قرائت و حفظ ایشان است.

استفاده از نوار آموزشی نقش مکمل دارد و پس از مرحله‌ی آموزش روخوانی استفاده‌ی از آن توصیه می‌شود.

مشخصات قرائت نوار آموزشی

- ۱- آیات با نظم و ترتیب بیش‌تری نسبت به نوارهای رایج، قرائت شده است.
- ۲- عبارات به صورت کوتاه خوانده شده است.
- ۳- با صوتی رسا و تلفظی واضح قرائت شده است.
- ۴- کلمات و ترکیبات مشکل به صورت شمرده‌تر و با تأکید بیش‌تر خوانده شده است.
- ۵- با لحن ساده و روان خوانده شده و از لحن پیچیده پرهیز شده است.
- ۶- برای پایه‌های پایین‌تر، شمرده‌تر و برای پایه‌های بالاتر روان‌تر قرائت شده است.
- ۷- برای پایه‌های اولیه، با تکرار بیش‌تر و برای پایه‌های بالاتر، با تکرار کم‌تر یا بدون تکرار خوانده شده است.

۵- **قرآن کامل:** با توجه به اهداف کلی آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی، دانش‌آموزان در طول این دوره، به تدریج توانایی روخوانی قرآن کریم از روی مصحف شریف با رسم‌الخط آموزشی را حداقل به صورت شمرده خوانی به دست آورند. از این رو، لازم است قرآن کامل در کلاس درس در اختیارشان قرارگیرد تا ضمن آشنایی با آن و تمرین کافی، آمادگی لازم را برای روخوانی قرآن از روی مصحف پیدا کنند. روش تمرین با قرآن کامل در بخش روش تدریس روخوانی توضیح داده خواهد شد.

دانش‌آموزان از کلاس سوم ابتدایی با نحوه بهره‌مندی از قرآن کامل آشنا می‌شوند.

۶- فیلم‌های آموزشی روش تدریس قرآن: آموزش معلمان و ارتقای توانایی آن‌ها از چنان

اهمیتی برخوردار است که باید با شیوه‌ها و ابزارهای مختلفی زمینه‌ی آن را فراهم کرد. نوار ویدیویی آموزش معلمان، در واقع وسیله‌ای چند رسانه‌ای است که می‌تواند مکمل کتاب راهنمای معلم محسوب شود.

بدیهی است مطالب کتاب راهنمای معلم به‌ویژه برخی از بخش‌های آن، به وسیله‌ی فیلم که در آن تحرک وجود دارد به شیوه‌ی بهتر و رساتری قابل طرح است و زمینه‌ی استفاده‌ی معلمان را بهتر فراهم می‌کند.

VCD ادبستان قرآن شامل ۸ حلقه فیلم روش تدریس قرآن در دوره‌ی ابتدایی

ب - وسایل کمک آموزشی

هرچند مهم ترین وجه مشترک وسایل آموزشی و کمک آموزشی یادگیری و توسعه‌ی آن است، ولی شاید بتواند مجموعه وسایلی را که بر انجام این امر در حد رسمی تأکید دارد، آموزشی و آنچه ناظر بر فراتر از این حد است کمک آموزشی دانست. مهم ترین وسایل کمک آموزشی به شرح زیر است.

۱- کتاب‌های کمک آموزشی: هر کتابی که در راستای اهداف آموزشی و به منظور توسعه و تقویت آن‌هاست، کتاب کمک آموزشی است. یک کتاب کمک آموزشی لزومی ندارد به همه‌ی موضوعات و مطالبی که در کتاب آموزشی آمده است، بپردازد؛ برای مثال، کتابی که حاوی برخی از داستان‌های قرآنی است، می‌تواند یک کتاب کمک آموزشی برای کتاب‌های آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی باشد هرچند که به آموزش روخوانی نپرداخته است؛ یا کتابی که فقط مهارت روخوانی را تقویت می‌کند نیز یک کتاب کمک آموزشی است. بدیهی است کتاب کمک آموزشی نیز مانند کتاب آموزشی باید با ویژگی‌های روانی، سنی، آداب و رسوم، سطح درک و فهم و گنجینه‌ی واژگان مخاطب خود متناسب باشد. کتاب کار دانش‌آموزان که حاوی تمرین‌های متنوع و با هدف تعمیق و توسعه‌ی آموخته‌های دانش‌آموزان تولید می‌شود، یک نوع کتاب کمک آموزشی محسوب می‌شود. نکته‌ی بسیار مهم آن که نباید کتاب کمک آموزشی را با کتاب حل المسائل اشتباه گرفت. گذشته از فرق‌های اساسی این دو نوع کتاب، می‌توان گفت اغلب کتاب‌های حل المسائل نه تنها موجب توسعه و تعمیق یادگیری نمی‌شوند؛ بلکه یادگیری را با اختلال روبه‌رو می‌سازند.

نکته‌ی قابل توجه دیگر آن که کتاب کمک آموزشی به صورت غیر متمرکز تولید می‌شود. هر صاحب‌نظر، معلم یا کارشناس مجرب و باذوق می‌تواند بخشی از کتاب درسی را که مورد علاقه اوست در کتاب مستقل دیگری بسط و توسعه دهد و آن را برای استفاده‌ی علاقه‌مندان به بازار کتاب عرضه کند.

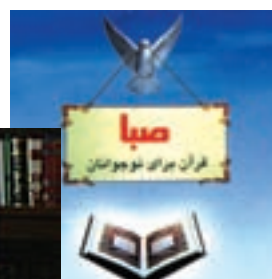
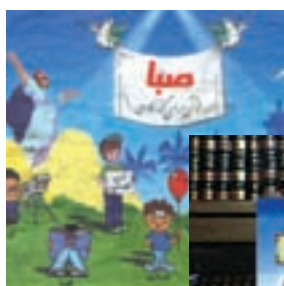
بسیار مناسب است کتاب‌هایی که در انتهای کتاب‌های درسی دانش‌آموزان و کتاب راهنمای معلم معرفی شده است، در صورت امکان تهیه و در اختیار دانش‌آموزان قرار داد.

۲- نرم افزارهای آموزشی: با گسترش بهره‌گیری از رایانه، تولید نرم افزارهای آموزشی به

منظور ایجاد تنوع و جذابیت و نیز توسعه یادگیری، از اهمیت خاصی برخوردار شده است. نرم افزار آموزشی، صورت دیگری از وسیله و کتاب کمک آموزشی است که در یک محیط

چند رسانه‌ای و با استفاده از روش‌های جذاب، مطالب مورد نظر را در اختیار دانش‌آموز یا معلم قرار می‌دهد.

نرم‌افزار آموزشی مانند کتاب کمک‌آموزشی می‌تواند از سوی عموم مؤسسات پژوهشی و آموزشی و به شیوه‌های متنوع تولید شود و برای استفاده‌ی عموم علاقه‌مندان به بازار عرضه گردد. بدیهی است رعایت استانداردها و ویژگی‌های خاص در تولید این نرم‌افزارها ضروری است که در جای خود باید به آن پرداخته شود.

برخی از سی‌دی‌ها و نوارهای مناسب برای آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی

۳- مجله‌های آموزشی: یکی دیگر از وسایل کمک آموزشی، مجله‌های تخصصی و عمومی

است. موضوع این مجله‌ها با موضوع و محتوای آموزشی کتاب‌های درسی تناسب دارد. مجله‌ی آموزشی همان نقش و فایده‌ی سایر وسایل کمک آموزشی را داراست و می‌تواند برای معلمان، دانش‌آموزان و حتی اولیای دانش‌آموزان، نقص و کمبود طبیعی برنامه‌ی رسمی آموزش را جبران کند.

ویژگی مهم مجله، فعال بودن رابطه‌ی دو سویه میان برنامه‌ریزان و مخاطبان است. مجله می‌تواند محل طرح نظر، نقد و پیشنهاد مخاطبان و گفت‌وگوی دو سویه‌ی آن‌ها با برنامه‌ریزان باشد؛ همین امر وجه تمایز مجله و کتاب کمک آموزشی است.

برای دریافت Pdf فصلنامه‌های رشد آموزش قرآن به سایت گروه درسی قرآن مراجعه کنید.

از جمله مجله‌های کمک آموزشی، نشریاتی است که از سوی دفتر انتشارات کمک آموزشی به عنوان مجله‌های رشد عمومی و تخصصی، به تفکیک برای معلمان و دانش‌آموزان منتشر می‌شود و حاوی مطالب کمک آموزشی، تکمیل مباحث و موضوعات کتاب‌های درسی، نقد و نظر معلمان و دانش‌آموزان و محل بیان تجربیات ایشان است. مجله‌های رشد آموزش قرآن، رشد آموزش ابتدایی و رشد معلم از آن جمله‌اند.

۴- کتاب راهنمای والدین: به دلایل مختلفی اولیای دانش‌آموزان در دوره‌ی ابتدایی با

اولیای مدرسه ارتباط بیش‌تری دارند و حتی در خانه نیز به وضع درسی و آموزشی کودک خود بیش‌تر رسیدگی می‌کنند. از این فرصت حداقل می‌توان دو بهره جست:

اول آن که با ارائه‌ی آگاهی و اطلاعات لازم درباره‌ی اهداف، محتوا و روش آموزش قرآن به والدین، می‌توان به نحو صحیح از همکاری و تلاش آن‌ها برای دست‌یابی به اهداف آموزش، استفاده کرد.

دوم آن که ارتقای علمی والدین نسبت به قرآن کریم، زمینه‌ساز علاقه و انس بیش‌تر آن‌ها با قرآن و فراهم آمدن محیط بهتر تربیتی در خانه است.

درس قرآن به سهم خود می‌تواند با تولید کتاب راهنمای والدین در آموزش قرآن، گامی در مسیر دست‌یابی به این اهداف ارزش‌مند بردارد.

۵- سایت‌های آموزشی: با توجه به توسعه‌ی فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) و تعداد

قابل توجه وب‌سایت‌ها و وبلاگ‌های قرآنی و نیز سادگی و سرعت دستیابی به آن‌ها، می‌توان ضمن ارتباط و استفاده از اطلاعات و امکانات موجود در آن‌ها، در تولید و توسعه موضوعات آموزش قرآن مشارکت جست.

داشتن وب‌سایت یا وبلاگ قرآنی توسط دانشجو - معلمان علاقه‌مند، بسیار مفید است.

وب‌گاه (سایت) گروه قرآن دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی

<http://quran-dept.talif.sch.ir>

سایت گروه درسی قرآن یکی از سایت‌های مفید قرآنی است.

فعالیت‌های یادگیری

۱- پس از کتاب دانش‌آموز، مهم‌ترین رسانه در برنامه‌ی آموزشی قرآن دوره‌ی

ابتدایی چیست؟

۲- با توجه به مبانی روش‌های آموزش قرآن در دوره‌ی ابتدایی (فصل هشتم

همین کتاب) نقش هر یک از رسانه‌های مورد استفاده در برنامه‌ی آموزش قرآن را تبیین کنید.

اهداف یادگیری فصل دوازدهم

از دانشجو - معلم انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

۱- مهم ترین بخش های مؤثر در توسعه ی آموزش قرآن در داخل آموزش و پرورش را نام برده و وظایف آن ها را برشمارد.

۲- مهم ترین بخش های مؤثر در توسعه ی آموزش قرآن در خارج از آموزش و پرورش را نام برده و وظایف آن ها را برشمارد.

نقش نهادهای مختلف جامعه در توسعه ی فرهنگ آموزش قرآن

بخش های داخل آموزش و پرورش

بخش های خارج از آموزش و پرورش

فعالیت یادگیری

نقش نهادهای مختلف جامعه در توسعه فرهنگ آموزش قرآن

هر چند آموزش عمومی قرآن کریم و طبقه‌ی خاص نهاد رسمی آموزش و پرورش کشور است اما اگر بخواهیم اهداف یک برنامه به‌ویژه برنامه‌ای که ماهیت فرهنگی و اجتماعی دارد، هرچه بهتر و بیش‌تر محقق شود باید وجوه اجتماعی آن مورد توجه جدی قرارگیرد. برای مثال، اگر به نماز که به حق آن را ستون دین نامیده‌اند توجه کنیم به خوبی در می‌یابیم اگر به فرض محال بیان جایگاه و اهمیت نماز و آموزش آن فقط برعهده‌ی آموزش و پرورش بود و رفتار خانواده‌ها و سایر نهادهای اجتماعی آن را ترویج و آموزش نمی‌دادند، به چه میزان آموزش و پرورش می‌توانست در نماز خوان کردن آحاد دانش‌آموزان موفق باشد. موضوع آموزش قرآن و به‌ویژه دست‌یابی به ارتباط و انس دائمی افراد جامعه با آن، به‌راستی یک پدیده‌ی اجتماعی است. از این‌رو، در آموزش قرآن که هدف اصلی آن انس دائمی و بهره‌گیری از تعالیم ارزشمند الهی آن است باید به سایر عوامل مؤثر در این امر توجه کافی داشت. در صورتی که دو عامل مهم کتاب (محتوا و روش‌های آموزش) و معلم را دو عامل مستقیم در موفقیت آموزش قرآن بدانیم، در این فصل برآنیم تا برخی از مهم‌ترین عوامل غیر مستقیم را معرفی کرده و به اختصار راه کارهایی به‌منظور مشارکت بیش‌تر و مؤثرتر آن‌ها ارائه دهیم. این عوامل و نهادها را می‌توان به دو بخش داخل آموزش و پرورش و خارج آن تقسیم کرد.

الف - بخش‌های داخل آموزش و پرورش

مهم‌ترین عامل که می‌تواند به‌طور غیرمستقیم زمینه‌ی لازم را برای تحقق اهداف آموزش قرآن و به‌ویژه هدف اصلی آن، یعنی انس دائمی با قرآن کریم را فراهم آورد، بهره‌مندی از سواد قرآنی (مهارت‌های پایه و اولیه‌ی بهره‌گیری از قرآن کریم) و انس دائمی معلمان، مدیران مدارس، کارشناسان و مدیران سطوح مختلف مدیریت در آموزش و پرورش است. باور داشته باشیم تا این مهم به انجام نرسد نمی‌توانیم نمونه‌ی خوبی برای این کلام حکیمانه‌ی امام صادق - علیه‌السلام - باشیم که فرموده‌اند: «**كُونُوا دُعَاةَ النَّاسِ بِغَيْرِ السِّنِّتِكُمْ**»*. پس از شرط اول زمینه‌سازی لازم برای فراهم آوردن توسعه‌ی انس با قرآن کریم توسط کسانی است که مسئولیت تعلیم و تربیت فرزندان این جامعه را برعهده دارند. گذشته از این، شرط اولیه و اساسی، می‌توان برخی از اقدامات مناسب را برای هر یک از گروه‌های مذکور به شرح زیر به اختصار یادآور شد.

* با غیر زبانان (یعنی با کردارتان) مردم را به خیر بخوانید؛ بحار الانوار، ج ۶۷، ص ۳۰۹

۱- مدیران مدارس

۱-۱- آشنایی با رویکرد، اهداف، اصول، محتوا و روش‌های تدریس و ارزش‌یابی درس قرآن از طریق شرکت در دوره‌های آموزش ضمن خدمت مربوط، مطالعه‌ی کتاب حاضر، مطالعه‌ی پیش‌گفتار و دروس کتاب‌های آموزش قرآن، گفت‌وگو با مدرسان قرآن و نیز معلمان.

۱-۲- تشکیل جلسات قرآن در فاصله‌ی زمانی مناسب هفتگی، دو هفته یک‌بار و یا ... در مدرسه، مساجد و مراکز قرآنی نزدیک مدرسه و یا حتی در خانه‌ی افراد به صورت چرخشی؛ در این جلسات افراد علاوه بر خواندن قرآن کریم، درباره‌ی آیات و صفحاتی از مصحف شریف که در فاصله‌ی دو جلسه خوانده‌اند، گفت‌وگو کرده، سؤالات و نکات قابل توجه را طرح می‌کنند.*

۱-۳- کسب اطمینان از این که معلم پایه و یا معلمی که قرآن را تدریس می‌کند، علاوه بر توانایی کافی در آموزش قرآن، با روش تدریس و مسائل خاص کتاب آموزش قرآن دانش‌آموزان آشنایی لازم داشته و از تسلط کافی در این امر برخوردار است. مدیر مدرسه باید برای آن گروه از معلمان که در این مورد توانایی کافی ندارد به شکل‌های گوناگون مانند فراهم کردن زمینه لازم برای شرکت معلم در دوره‌های آموزش ضمن خدمت مربوط و یا استفاده از سایر معلمان که در این مورد اطلاعات و توانایی کافی دارند، تدبیر لازم اتخاذ کند.

۱-۴- بازدید از کلاس‌های آموزش قرآن در آغاز سال تحصیلی به منظور شناسایی وضعیت دانش‌آموزان به کمک معلم و ارائه‌ی راه‌حل‌های مناسب برای رفع نواقص و ضعف احتمالی دانش‌آموزان و نیز در طول سال تحصیلی در جهت حصول اطمینان از روند مناسب و قابل قبول آموزش.

۱-۵- تلاش در جهت فراهم آوردن به موقع و کامل رسانه‌های تکمیلی آموزش مانند کتاب‌های راهنمای معلم، لوحه‌های آموزشی، مصاحف کامل قرآن کریم، نوارها یا CDهای قرائت قرآن، پخش صوت و ...

۱-۶- تشکیل جلسات برای خانواده‌ی

دانش‌آموزان به‌ویژه مادران به منظور آشنا ساختن ایشان با برنامه‌ی آموزش قرآن، چگونگی ایفای نقش در کمک به کودک خود در فراگیری قرآن کریم، در آغاز سال تحصیلی و چند بار در طول سال تحصیلی و نیز زمینه‌سازی برای ارتقای سواد قرآنی والدین دانش‌آموزان از راه‌های مختلف و ممکن.

* در این مورد استفاده از طرح‌هایی مانند طرح «در محضر قرآن» بسیار مناسب است.

۲- کارشناسان دوره‌ی ابتدایی و مدیران بخش‌های مختلف در مناطق و سازمان‌های

آموزش و پرورش: مهم‌ترین وظیفه‌ی این گروه در تحقق اهداف آموزش قرآن، ارتقای سواد قرآنی خویش و برگزاری جلسات و برنامه‌های مفید، ساده و عمومی برای توسعه‌ی انس با قرآن کریم و بهره‌گیری از آن است. علاوه بر این می‌توان امور زیر را نیز برشمرد:

۱-۲- بازدید از مدارس و نظارت کامل و پشتیبانی لازم از فرایند آموزش قرآن و برطرف کردن

مشکلات و نواقص

۲-۲- فراهم آوردن امکانات و شرایط لازم اداری برای آموزش ضمن خدمت آن گروه از معلمان که نیاز به آموزش دارند.

۳-۲- فراهم آوردن رسانه‌های آموزشی به‌ویژه کتاب‌های راهنمای معلم و لوح‌های آموزش قرآن به میزان کافی و مورد نیاز.

۴-۲- تشویق معلمان، مدارس و مدیران موفق که فعالیت‌های چشم‌گیر و مؤثر در توسعه‌ی آموزش قرآن و نیز ارتقای سواد قرآنی کارکنان مدارس خود داشته‌اند.

۳- دارالقرآن‌ها و فعالیت‌های مکمل قرآنی در آموزش و پرورش: این مراکز توسط

معاونت پرورشی وزارت آموزش و پرورش به‌منظور ایجاد فضاهای مناسب تربیتی، ارائه‌ی فعالیت‌های مکمل آموزش قرآن (مانند مسابقات قرآن) - نسبت به برنامه‌ی رسمی مدارس - و شناخت و پرورش استعداد‌های خاص دانش‌آموزان در امور قرآنی تأسیس شده است. معلمان محترم به کمک مربیان پرورشی و مدیر مدرسه زمینه‌ی ارتباط دانش‌آموزان علاقه‌مند را با این مراکز فراهم می‌آورند.

ب - بخش‌های خارج از آموزش و پرورش

در کشور ما به اقتضای جایگاه خاص دین اسلام در فرهنگ مردم و جایگاه ویژه‌ی قرآن کریم در اعتقادات دینی، آموزش قرآن کریم همیشه مورد توجه عموم مردم و نهادهای فرهنگی مردمی بوده است. استفاده از این فرصت کم‌نظیر جهت توسعه‌ی آموزش قرآن بسیار اهمیت دارد. در این جا به اختصار به برخی از مهم‌ترین این نهادها و نقش هر یک اشاره می‌شود.

۱- خانواده: خانواده اولین و مهم‌ترین نهاد تربیتی است. خانواده عمیق‌ترین و بیش‌ترین تأثیر تربیتی را بر کودکان و نوجوانان دارد. گذشته از توصیه‌ها و رهنمودهای بسیاری که در فرهنگ دینی نسبت به تربیت کودکان و نقش‌پذیری آن‌ها از والدین وجود دارد. بنابر فرمایش حضرت امیرالمؤمنین علی - علیه السلام - «پدر باید برای فرزند خود، نام خوب انتخاب کند، او را نیکو تربیت کرده و به او قرآن بیاموزد*». مطابق این بیان، وظیفه‌ی والدین به‌ویژه پدر است که باید به فرزند خود قرآن را بیاموزد.

از این‌رو، بسیار مناسب است همان‌طور که در بند ۶-۱ وظایف مدیران مدرسه گفته شد، معلمان دوره‌ی ابتدایی به کمک اولیای مدرسه در آغاز سال تحصیلی با دعوت از والدین به‌ویژه مادران، آن‌ها را با برنامه‌ی آموزش قرآن فرزندشان و نیز نقش حمایتی ایشان آشنا کنند در چنین جلساتی می‌توانید از مطالبی که در آغاز کتاب‌های آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی، خطاب به والدین بیان شده است، استفاده کنید.

غیر از آشنا کردن والدین با برنامه‌ی آموزش قرآن و جلب حمایت ایشان در یاری کودک خود و مراقبت از فعالیت‌های آموزشی او در امر قرآن، ارتقای سواد قرآنی والدین و انس دائمی ایشان با قرآن کریم، بیش‌ترین تأثیر را در دستیابی به اهداف مورد نظر دارد. سعی کنید در صورت امکان با تشکیل جلسات انس با قرآن کریم و دعوت از والدین دانش‌آموزان در نهضت توسعه‌ی سواد قرآنی (خواندن مستمر قرآن کریم و درک تدریجی معنای آیات شریفه) سهیم شوید. بدیهی است در این صورت، والدین نقش بهتر و مؤثرتری در کمک به فرزندشان در یادگیری قرآن خواهند داشت.

۲- مساجد و سایر نهادهای مردمی: از قدیمی‌ترین و مؤثرترین نهادهای مردمی در آموزش قرآن، مساجد و هیئات است. ارزشمندترین ویژگی این نهادها، انگیزه‌ی قوی و الهی مؤسسان آن‌ها و علاقه‌مندی شرکت‌کنندگان در برنامه‌های آموزشی است. این دو ویژگی مهم‌ترین امر توفیق این نهادها است. معلمان دست‌اندرکاران و علاقه‌مندان به فعالیت‌های قرآنی باید ضمن تماس و مراوده با این

* نهج البلاغه، ترجمه‌ی فیض الاسلام، حکمت ۳۹۱

نهادها، دانش‌آموزان را به ارتباط و استفاده از برنامه‌های آموزشی آن‌ها تشویق کنند.

۳- صدا و سیما و سایر نهادهای دولتی: صدا و سیما که به تعبیر بنیان‌گذار جمهوری

اسلامی ایران، حضرت امام خمینی (ره)، دانشگاه عمومی است، در بسیاری از مسائل تعلیم و تربیت و نیز در آموزش قرآن می‌تواند بسیار مؤثر باشد. از میان نهادهای دولتی غیر از آموزش و پرورش، صدا و سیما، وزارت ارشاد اسلامی و نیز سازمان تبلیغات اسلامی با داشتن فعالیت‌های قرآنی نقش به‌سزایی در توسعه‌ی فعالیت‌های قرآنی به‌ویژه در حوزه‌ی آموزش عمومی قرآن دارند.

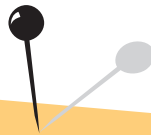
هر چند هماهنگی نهادهای دولتی و تولید برنامه‌های کلان و تعریف و تقسیم وظایف هر یک برعهده‌ی خود این نهادهاست، ولی ارتباط معلمان با آن‌ها و آشنایی با برنامه‌هایشان می‌تواند راه‌گشای معرفی برنامه‌های کامل‌تر قرآنی به دانش‌آموزان باشد. این امر به‌ویژه برای دانش‌آموزان علاقه‌مند بسیار مفید است و می‌تواند راه مناسبی برای پرورش استعدادها و برتر ایشان در موضوعات قرآنی به حساب آید.

فعالیت‌های یادگیری

- ۱- توانایی‌ها و کاستی‌های بخش‌های مختلف داخل آموزش و پرورش را در ارتباط با آموزش قرآن کریم چگونه ارزیابی می‌کنید؟
- ۲- توانایی‌ها و کاستی‌های بخش‌های مختلف خارج از آموزش و پرورش را در ارتباط با آموزش قرآن کریم چگونه ارزیابی می‌کنید؟

بخش دوم

روش تدریس

شامل مفت فصل

فصل اول: روش تدریس روخوانی قرآن

فصل دوم: روش تدریس قرائت قرآن

فصل سوم: روش تدریس پیام قرآنی

فصل چهارم: روش تدریس درک معنای کلمه‌ها و ترکیب‌ها و عبارات‌های ساده قرآنی

فصل پنجم: روش تدریس داستان‌های قرآنی

فصل ششم: کلاس قرآن، کلاسی جذاب و با نشاط

فصل هفتم: الگوی تدریس یک درس کامل از هر پایه‌ی تحصیلی

و بررسی کتاب‌های درسی آموزش قرآن دوره‌ی ابتدایی

اهداف یادگیری فصل اول

از دانشجو - معلم انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- اهمیت و فواید استفاده از لوحه‌ی آموزشی قرآن را بیان کند.
- ۲- اشاره‌ی صحیح به بخش‌های کلمات را اجرا کند.
- ۳- علائم خاص خط قرآن و قواعد روخوانی را تدریس کند.
- ۴- نحوه‌ی تمرین از روی قرآن کامل را شرح دهد.
- ۵- مشکلات روخوانی قرآن دانش‌آموزان و نحوه‌ی رفع آن‌ها را بیان کند.

روش تدریس روخوانی قرآن

- فواید استفاده از لوحه‌ی آموزش قرآن
- چگونگی اشاره‌ی صحیح به بخش‌های کلمات
- روش تدریس صامت و مصوت
- روش تدریس حرف ساکن
- روش تدریس حروف ناخوانا
- روش تدریس «الف» بعد از «واو» آخر
- انواع حروف ناخوانا
- روش تدریس نمادهای خاص رسم الخط قرآن
- روش تدریس وقف
- شیوه‌ی تلفظ واو ساکن بعد از فتحه
- شیوه‌ی تلفظ کسره‌ی قبل از یاء
- قرآن کامل
- روش تمرین خواندن از روی قرآن کامل
- روش رفع اشکالات روخوانی دانش‌آموزان
- مهم‌ترین علل بروز مشکلات در روخوانی قرآن

روش تدریس روخوانی قرآن

روخوانی قرآن، مهم‌ترین بخش آموزش دوره‌ی ابتدایی است. توانایی تدریس روخوانی قرآن، منوط به دریافت کامل و درست مطالب این فصل و کسب مهارت لازم در انجام آن‌هاست. توجه و دقت به نکات ذیل قبل از بیان روش تدریس مباحث مختلف آموزش روخوانی ضروری است.

استفاده از لوحه‌ی آموزشی: همان‌گونه که در کلیات بیان شد توجه و دقت فراگیر، موجب افزایش یادگیری می‌شود. از این‌رو، توجه و دقت به حرکات و ترکیبات، موجب کسب مهارت در صحیح خواندن آن‌ها می‌گردد. این امر مبنای اصلی روخوانی صحیح قرآن است. لوحه‌ی آموزشی، وسیله‌ای است که ما را به این هدف مهم می‌رساند. از این‌رو، لوحه‌ی آموزشی ضروری‌ترین وسیله‌ی آموزش روخوانی قرآن است و در این امر نقش اساسی و کلیدی دارد. استفاده از لوحه به‌ویژه در مراحل اولیه‌ی آموزش روخوانی قرآن به هیچ‌وجه نباید ترک شود؛ زیرا عدم استفاده از لوحه در کسب مهارت روخوانی قرآن اختلال جدی ایجاد می‌کند، به‌نحوی که آموزش روخوانی بدون استفاده از لوحه ناقص و ضعیف خواهد بود. در نتیجه تهیه‌ی لوحه و استفاده از آن، جزء جدانشدنی آموزش روخوانی است. چنان‌که به هر دلیلی لوحه در اختیار معلم نباشد، باید کلمات و عبارات قرآنی را شبیه کتاب درسی و به اندازه‌ی مناسب روی تخته بنویسد و به‌شیوه‌ای که بیان می‌شود به آن‌ها اشاره کند و از دانش‌آموزان بخواهد که همراه اشاره‌ی او کلمات را بخش‌بخش بخوانند.

فواید استفاده از لوحه‌ی آموزش قرآن

فواید استفاده از لوحه‌ی آموزشی به اختصار به شرح زیر است:

۱- موجب تمرکز و جلب توجه بیش‌تر دانش‌آموزان می‌شود.

